

Om några principiella förutsättningar för en materialistisk diskussion om kristeorin

På 30-talet fördes i den kommunistiska rörelsens yttervänter (den tyska/holländska och italienska råds- och vänsterkommunismen) ånyo en diskussion kring kapitalismens kriser, dess sammanbrott och de revolutionära slutsatser som kunde, och måste, dras. Detta var i en tid då kontrarevolutionen, efter den revolutionsvåg som rasat sedan den ryska oktober-revolutionen 1917 och som krossades i Tyskland 1923, med hjälp av fascistisk och stalinistisk statskapitalism sökte slå den sista spiken i den proletära revolutionens kista. Den dominerande positionen vad det gällde kapitalismens sammanbrott hade sin grund i Rosa Luxemburgs teorier som hon framlagt 1912 i sin *Akkumulation des Kapitals*. Denna teori låg t ex till grund för KAPD (Kommunistische Arbeiter Partei Deutschlands):s politiska inriktning. Som minoritetsposition stod Paul Matticks grundad på Henryk Grossmann, som emot Luxemburgs marknadsfokus, ställde krisfrågan på produktionens och ackumulationens fötter. Ytterligare en minoritetsposition uttrycktes av Anton Pannekoek och holländska GIC (Groep van Internationale Communisten).¹

Karl Korschs principiella förutsättningar från 1933

[D]e olika kristeorier, som hittills uppträtt i arbetarrörelsen [är] inte så mycket en måttstock på den uppnådda graden av revolutionär klassmedvetenhet ... hos deras upphovsmän och anhängare, utan snarare en *passiv och efterföljande återspeglning* av det vid den givna tidpunkten inträdda krismässiga totaltillståndet i det kapitalistiska produktionssättets *objektiva verklighet*... (K. Korsch)

[En verkligt *materialistisk*] hållning hävdar att hela frågan om huruvida de kapitalistiska kriserna objektivt är nödvändiga eller oundvikliga, ställd *så generellt*, är en *meningslös fråga* inom ramen för en praktisk revolutionsteori för proletariatet. (K. Korsch)

Ännu en ståndpunkt uttrycktes av Karl Korsch i följande essä som publicerades 1933 i *Proletarier – Zeitschrift für Theorie und Praxis des Rätekommunismus*, vol. I, no I, som officiellt gavs ut på tyska av holländska GIC men i realiteten var organ för tyska KAU (Kommunistische Arbeiter-Union):s kretsar i Berlin, och detta för att försvåra kartläggning och repression från de tyska myndigheterna. *Proletarier* kom för övrigt ut endast med ett nummer. Här sökte Korsch ge sin syn på begränsningarna i de specifika kris- och sammanbrottsteorierna som teoretisk vägledning för proletär kommunistisk klasskamp. Som avslutning citerar Korsch Lenin från 1894 (och detta en Lenin som Korsch paradoxalt nog officiellt brutit med genom den essä han skrev som försvar av sin bok *Marxism och filosofi*):

När objektivisterna bevisar nödvändigheten av en given rad faktum riskerar han att intaga samma ståndpunkt som apologeterna för dessa faktum; materialisten avtäckar klassmotsättningarna och bestämmer därmed sin ståndpunkt.

Kort så här på slutet ber vi att få rekommendera en essä av italienaren Giacomo Marramao, *Theory of Crisis and the Problem of Constitution*, från *Telos* No 26, 1975–76². Här diskuteras ur en kritisk synvinkel både Korschs och Pannekoeks ”kristeorier” och ger Mattick/Grossmann viss upprättelse, allt mot bakgrund av det historiska sammanhang i vilket de verkade. Förhoppningsvis kommer vi att kunna återkomma till Marramao, eller åtminstone till de tankeväckande idéer han presenterar.

Maj 2004

Om några principiella förutsättningar för en materialistisk diskussion om kristeorin³

K. Korsch (1933)

I.

En stor brist med den form i vilken krisdiskussionen hittills har förts, särskilt i kretsar som tillhör arbetarrörelsens vänsterflygel, består i att man i dessa kretsar ofta har sökt efter en i sig själv ”revolutionär” kristeori, ungefär som man på medeltiden sökte

¹ Se för ytterligare kort information inledningen till A. Pannekoeks text i detta nummer. I sammanhanget och överhuvudtaget vill vi passa på att rekommendera boken *The Dutch and German Communist Left*, som bland annat är utgiven av International Communist Current (i Sverige, IKS).

² På internet: *Class Against Class* [http://geocities.com/cordobakaf/marramao_crisis.html]

³ Original: ”Über einige grundsätzliche Voraussetzungen für eine materialistische Diskussion der Krisentheorie”, *Der Proletarier*, vol. 1, nr. 1, 1933, översatt från Karl Korsch: Staten og kontrarevolutionen, Jørgen Paludans Forlag, 1972.

efter de vises sten. Det låter sig emellertid mycket lätt påvisas med hjälp av historiska exempel att besittandet av en sådan påstått ytterst revolutionär kristeori icke säger speciellt mycket om den faktiska utvecklingsgraden av klassmedvetenheten eller den revolutionära handlingsberedskapen hos den grupp eller person som bekänner sig till denna teori.

På så sätt innehade som bekant Tysklands socialdemokratiska parti i 30 år, från 1891 till 1921, i krisavsnittet i *Erfurtprogrammet* en ganska speciell revolutionär kristeori, som än i dag knappast kan överträffas i radikal klarhet. Erfurtprogrammet nöjde sig inte med att föra tillbaka kriserna på det samtida kapitalistiska produktionssättets ”planlöshet” eller så kallade ”anarki”, på så sätt som det av Engels kritiserade utkastet⁴ tidigare hade gjort och likaledes som det idag i SPD gällande Heidelbergprogrammet från 1925. Det nöjde sig inte med att begråta den genom dessa kriser frambringade ”ruineringsen av breda befolkningslager” och de arbetslösa proletärernas därav förvärrade ”kval”. Det förklarade däremot kriserna för ett ”i det kapitalistiska produktionssättets väsen grundat” fenomen, som alltså inte heller kan ”övervinnas” med ”planekonomiska” reformer av det kapitalistiska produktionssättet, utan som bara kan upphävas genom det revolutionära upphävandet av hela detta produktionssätt. Som viktigaste krisverkning noterade Erfurtprogrammet att krisen medför att ”avgrunden mellan de besittande och de besittningslösa blir allt större”. Det påstod dessutom - alla de redan märkbara ”revisionistiska” tendenserna till trots - med resolut klarhet att de på så sätt förklarade att kriserna ”*blir allt mer omfattande och allt mer ödeläggande*, höjer den allmänna osäkerheten till samhällets normaltillstånd och levererar beviset för att produktivkrafterna *har vuxit* det nuvarande samhället över huvudet, att privategendomen till produktionsmedlen *har blivit* oförenligt med dess samhälleliga användning och fulla utveckling.”

Än mer drastisk blir denna motsättning mellan teori och praktik om vi tar en titt på några namnkunniga förkrigssocialdemokratiska kristeoretiker. Det var den senare ärkereformisten Heinrich Cunow som i *Neue Zeit* 1898 grundlade den första förklarade sammanbrotts- och katastrofteorin. Det var ingen mindre än Karl Kautsky som i juli 1906 i förordet till femte upplagan av Engels’ *Socialismens utveckling från utopi till vetenskap* förkunnade det kapitalistiska systemets omedelbart förestående ”*döds*kris”, för vilken det ”denna gång inte finns någon utsikt till att den någonsin igen kommer att mildras på en kapitalistisk grundval genom en ny välståndsera!” I den strid om Rosa Luxemburgs kris- och sammanbrottsteori som utlöstes 1912 av boken *Die Akkumulation des Kapitals*, stod det från början på båda sidor *både* reformister och revolutionärer (bland anhängarna till exempel Paul Lensch, bland motståndarna Lenin och Pannekoek), och inte heller ens med den godaste vilja kan man sända den luxemburgska teorins viktigaste nuvarande epigoner, Fritz Sternberg och Henryk Grossmann, i jorden som särskilt resoluta och verksamma representanter för en praktisk revolutionär politik.

Då det kapitalistiska systemets tillsynes oavhängiga och redan påbörjade globala sammanbrott i den första efterkrigsperioden väckte obegripliga illusioner hos en stor del av de revolutionära, och den *då* ”vänsterkommunistiska” teoretikern Bucharin i sin beryktade *Ökonomik der Transformationsperiode* som redan hade hittat på en ny vetenskaplig teori om förloppet för denna anförda världsundergång för kapitalismen, präglade den revolutionära praktikern Lenins sats som *under helt andra förhållanden* har upprepats i oändlighet av hans anhängare, men som *under dåvarande förhållanden* var *revolutionär* i sitt verkande: ”för kapitalismen finns det alltid en utväg.”

II.

I verkligheten är de olika kristeorier, som hittills uppträtt i arbetarrörelsen, inte så mycket en måttstock på den uppnådda graden av revolutionär klassmedvetenhet eller aktionsformerna hos deras upphovsmän och anhängare, utan snarare en *passiv och efterföljande återspeglings* av det vid den givna tidpunkten inträdda krismässiga totaltillståndet i det kapitalistiska produktionssättets *objektiva verklighet* eller kanske blott av en förbigående ekonomisk kris. Från denna synvinkel kan man framställa hela den socialistiska kristeorins historiska utveckling från Fourier och Sismondi över de olika successiva faserna av de Marx-Engelska och senare marxistiska och Marx-epigonära kristeorierna fram till Sternberg och Grossmann, Lederer och Naphtali och till de minsta teoretiska detaljerna som blott och bart passivt återspeglar den vid den givna tidpunkten pågående ekonomiska utvecklingen. Man kan från samma synvinkel överskrida kristeorins ramar och även framställa alla de viktigare fraktionsstriderna som har förekommit i den socialistiska rörelsen sedan de sista femtio åren, som *rena och skära ledsagningsfenomen och reflexioner* av den vid den givna tidpunkten omedelbart pågående *konjunkturen* i den kapitalistiska kriscykeln.

Man har gjort mycket väsen av frågan om huruvida de yttranden den gamle Engels skrev 1895 i inledningen⁵ till Marx’ *Klasstriderna i Frankrike* innebär ett prisgivande på en del av den ursprungliga marxismens revolutionära politiska principer. Man kan med än större berättigande ställa denna fråga med hänsyn till vissa yttranden av Engels i förordet till den tyska utgåvan av *Filosofins elände* 1884⁶ och i en fotnot (nr 8) i tredje bandet av *Kapitalet* 1894⁷. Det är här tal om att

⁴ Jmf. Friedrich Engels, ”Zur Kritik des sozialdemokratischen Programmwurfs 1891”, MEW bd. 22, s. 225-240.

⁵ Jmf. MEW, bd. 22, s. 509-527.

⁶ Jmf. MEW, bd. 4, s. 566.

⁷ Jmf. MEW, bd. 25, s. 506.

den moderna industrins kretslopp nyligen helt har ändrat karaktär och om att ”de flesta gamla oroscenter och anledningar till krisens skapande har försvunnit eller starkt försvagats.”⁸ Det är absolut möjligt att dessa yttranden av Engels har utgjort den första ideologiska knyt punkten för den teori som vid sekelskiftet tillsynes blott var representerad av den *bernsteinska* revisionismen, men som idag öppet försvaras av alla de socialdemokratiska skriftställarna, och som inte längre ser det som den socialdemokratiska arbetarrörelsens uppgift att utnyttja kriserna till skärpt kamp för upphävandet av det kapitalistiska produktionssättet. Helt säkert var sådana slutsatser främmande för Friedrich Engels; han beskrev tvärtom den av honom på grundval av utvecklingen de sista två årtiondena betingade förutsagda avlösningen av det fram till då krisförloppet med en ”ny utvecklingsform” som en övergång till ”*kronisk stagnation som den moderna industrins normaltillstånd*.”⁹ Med detta blev han inte blott den direkta upphovsmannen till den ovan diskuterade kristeorin i Erfurtprogrammet från 1891 utan också den egentliga stamfadern till talet om den så kallade ”döds krisen”, som – som redan Wilhelm Liebknecht utmålade det på Erfurkongressen och som senare Cunow, Kautsky och många andra har utmålade det – med ”sträng logik” skulle driva det nuvarande samhället i ”en katastrof, sin egen oundvikliga världsundergång.”

Saken inställde sig annorlunda, då nu denna stagnation som av Engels redan förklarats ”kronisk” i mitten av 90-talet icke desto mindre gick över i ett nytt oerhört uppsving för det kapitalistiska produktionssättet. Eduard Bernstein förklarade då och har senare förklarat att det just var dessa nya ekonomiska faktum som då föranledde honom sitt principiella angrepp på alla revolutionära element i den fram till då socialdemokratiska politiken och istället föranledde honom att i relation till kristeorin kategoriskt uttala: vad det gäller det kapitalistiska systemets senaste utveckling ”*kommer allmänna handels kriser av samma art som tidigare åtminstone inom en längre period betraktas som osannolika*.”

En rak linje löper från detta uttalande av Bernstein och redan alla de av dess upphovsman därav härledda teoretiska och praktiska följderna till den idag av Hilferding och Lederer, Tarnow och Naphtali representerade *officiella socialdemokratiska kristeorin*. Denna moderna socialdemokratiska kristeori, vars grundhållning jag i motsättning till de två andra ännu icke diskuterade grundhållning till krisfrågan vill beteckna som den *subjektiva* hållningen, utgår från att det i den moderna ”organiserade kapitalismen” inte längre – varken faktiskt eller tendentiellt – kommer att uppträda några nödvändiga eller oundvikliga kriser. Den första ”vetenskapliga” grunden för denna tes, som Bernstein i början blott hade uppställt som ett konstaterande [tatsächliche Behauptung], ligger i den av Hilferding i *Das Finanzkapital* framförda teorin, att det med arbetarklassens förbilligande och befördring skapas en kapitalistisk ”generalkartell” som ska genomföra det planmässiga reglerandet av den borgerliga av kapital och lönarbete beroende produktionen. Efter kriget (1927) förklarade Hilferding än en gång uttryckligen att han alltid hade ”förkastat envar ekonomisk sammanbrottsteori”. Det kapitalistiska systemets fall kommer ”*inte att följa på detta systems inneboende lagar*” utan kommer att ”vara arbetarklassens medvetna *viljeakt*”.

På denna hilferdingska ”teori” beror än idag icke blott de socialdemokratiska, utan alla subjektiva och voluntaristiska kris- och krisövervinseteorierna, långt in i de bolsjevistisk-sovjetiska teoretikernas och planerarnas led. Man ska till exempel inte tro att dessa teorier, liksom de olika toner som tills för några år sedan genljöd i hela den socialdemokratiska tidnings- och bokvärlden, skulle ha ”motbevisats” för sina upphovsmän och anhängare av den samtida kapitalistiska verklighetens faktum. Erfarenheten har visat att till exempel Eduard Bernstein ännu inte uppgivit sin 1899 uppställda krisövervinseteori, när den ekonomiska krisen ändock bröt ut året efter, 1900, och då det sju år senare följde ytterligare en kris, medan ytterligare sju år senare den framryckande nya krisen endast blev förhalad av världskriget, för efter den första likvideringen av kriget och de omedelbara följderna av kriget det bröt ut i världsmåttstock igen 1920–21. Folk som Hilferding och Lederer, Tarnow och Naphtali vill förhålla sig fullständigt lika igår, idag och imorgon. Det är just det som är det karaktäristiska för denna typ av kristeori att den ständigt *återspeglar ideologiskt* den vid den givna tidpunkten *passerade* fasen av den kapitalistiska ekonomins verkliga rörelse och för fram den gentemot den förändrade samtida verkligheten som en fixerad, stelnad ”teori”. Det finns ju också en mängd sorters utflykter, så som att förklara den nuvarande världsekonomiska krisen som en följd av kriget, som en följd av återuppbyggnaden och av krigsskulden och andra ”utomekonomiska” orsaker. Den praktiska konsekvensen av varje kristeori som vilar på denna *subjektiva* grundinställning är det *fullständiga tillintetgörandet av varje objektiv grundlag för den proletära klassrörelsen*; en tillintetgörelse för vilken socialdemokratins Görli tzerprogram från 1921 är det klassiska uttrycket, i det att det förklarar att klasskampen för proletariatets befrielse blott är en ”*moralisk fordran*”.

Men inte heller den andra, den omtalade till synes rakt motsatta grundinställningen till krisfrågan, som i Rosa Luxemburgs ackumulationsteori har funnit sin så att säga *klassiska form*, vars fulländning ingen av hennes talrika föregångare eller efterföljare har nått, kan anses vara en verkligt materialistisk och i sin praktiska verkning revolutionär inställning till krisfrågan. Denna teoribetydelse ligger som bekant i anhängarnas mening i att Rosa Luxemburg ”i medveten motsättning till nyharmonikernas förvanskning försök har hållit fast vid *Kapitalets* grundtanke om en *absolut ekonomisk gräns* för det kapitalistiska produktionssättets vidareutveckling”. Man kunde alltså med fog beteckna den hållning som ligger till grund för denna teori, som *absolut*. Jag föredrar att karaktärisera den som en objektiv eller ”*objektivistisk*” grundinställning, i motsats till den redan diskuterade ”subjektiva” och den ännu inte omtalade ”materialistiska” hållningen. Här kommer det inte an på av

⁸ Jmf. *ibid.*

⁹ Jmf. MEW, bd. 4, s. 566.

vilken antagen objektiv lagbundenhet i själva den kapitalistiska produktionsmekanismen man i detalj härleder den objektivt garanterade ekonomiska nödvändigheten av denna mekanisms förestående sammanbrott. Det ändrar å den andra sidan heller inte något i dessa teoriers ”objektivism”, att anhängarna av dem försäkras att de till exempel inte rekommenderar ”fatalism att invänta det automatiska sammanbrottet,” utan ”blott” (!) är av den meningen att proletarietets revolutionära aktion ”först uppnår betingelserna för en lyckad nedkämpning av den härskande klassens motstånd genom det objektiva omskakandet av det bestående systemet” (Grossmann). *En sådan teori om en objektivt given och i sitt slutliga mål på förhand förankrade ekonomiska utvecklingstendens*, som arbetar mer med bildliga föreställningar än med entydigt bestämda vetenskapliga begrepp, som även på köpet oundgängligen är baserat på otillräcklig induktion, ter sig för mig olämplig till att frambringa den för sina egna mål kämpande proletära klassens egenansvariga handlings fulla allvar, som är lika nödvändig för arbetarnas klasskrig som för varje annat, sedvanligt krig.

I motsats till de två hittills skildrade grundinställningarna förefaller mig en tredje grundinställning till krisfrågan vara möjlig och denna tycks vara den enda som förtjänar namnet av en i marxsk bemärkelse verkligt *materialistisk* hållning. Denna hållning hävdar att hela frågan om huruvida de kapitalistiska kriserna objektivt är nödvändiga eller oundvikliga, ställd *så generellt*, är en *meningslös fråga* inom ramen för en praktisk revolutionsteori för proletariet. Den är överens med den revolutionära Marx-kritikern Georges Sorel, när den inte vill låta den av Marx i ett starkt idealistiskt-filosofiskt färgat ”dialektiskt” språk påvisa den allmänna kapitalistiska tendensen mot den med arbetarklassens resning orsakade katastrofen gälla som en vetenskaplig förutsägelse, utan uteslutande som en ”myt”¹⁰ vars hela betydelse inskränker sig till att bestämma arbetarklassens *samtidiga* aktion. Men den materialistiska hållningen är inte enig med Sorel när denne i allmänhet också vill *inskränka* varje tidigare social revolutionsteoris funktion till att utgöra en sådan myt. Snarare tror den att det genom en ständigt mer noggrannhet och grundligare empirisk utforskning av det samtida kapitalistiska produktionsättet och dess erkända utvecklingstendenser också kan göras vissa, helt säkert mycket begränsade, men för den praktiska aktionen tillräckliga förutsägelser om framtiden. Materialisten utforskar därför med hänsyn till att bestämma aktionen noggrant den kapitalistiska produktionens givna situation, till den medvetandegrad, organisationsform och kampberedskap, som finns hos arbetarklassen och alla dess olika skikt. De viktigaste grunddragen hos denna *teoretiska och praktiska materialistiska grundinställning* har i allmän form, utan särskild relation till krisproblemet, funnit sin klassiska formulering i den polemik vari den unge Lenin 1894 angrep både subjektivismen hos den populistiske revolutionäre Michailovskij och objektivismen hos den då ledande marxistiske teoretikern Struve och samtidigt framförde sin egen aktivistisk-materialistiska ståndpunkt mot bägge:

*När objektivisten bevisar nödvändigheten av en given rad faktum riskerar han att intaga samma ståndpunkt som apologeterna för dessa faktum; materialisten avtöcker klassmotsättningarna och bestämmer därmed sin ståndpunkt.*¹¹

¹⁰ Då det är de färre av de tyska arbetarna, som förmodas kunna koppla någon klar föreställning om detta begrepps ”myt”, har vi översatt några ställen från Sorels huvudverk: *Réflexions sur la violence* (1908, citerat efter den sjätte upplagan, Paris 1925), som visar hans uppfattning om mytens karaktär och funktion i historien: s. 32–33: ”De människor som deltar i stora sociala rörelser upplever sin aktuella aktion i form av kampföreställningar som garanterar dem att deras sak kommer att segra. Jag föreslog att kalla dessa föreställningskomplex för *myter*... Syndikalisternas generalstrejk, Marx' med ett naturfenomens nödvändighet frambrytande revolution är sådana myter ... liksom dem som skapats genom urkristendomen, reformationen och så vidare. Jag vill visa att man inte ska försöka analysera sådana föreställningar så som man dissekerar ett ting i sina beståndsdelar, utan att man ska ta dem som historiskt verksamma krafter i sin *helhet*.”

s. 180: ”Man ska värdera myterna som ett medel till att kunna handla för ögonblicket.”

s. 182: ”Generalstrejken är den myt som hela socialismen är innesluten i. Den är ett system av föreställningar som är i stånd att instinktivt framkalla alla de känslor som svarar mot klasskrigets olika yttringar ... Strejkerna har i proletariet framkallat de djupaste och mest framåtsträvande känslorna det äger. Generalstrejken underordnar alla en monolitisk målsättning och erbjuder genom solidaritet var och en maximal aktivitet och begeistring.” (Vi kommer att i ett senare nummer i ett sammanhang av den syndikalistiska rörelsen i Frankrike att kritiskt återvända till *Pelloutiers* och *Sorels* teori och praxis.)

¹¹ Jmf. W. I. Lenin: ”Der ökonomische Inhalt der Volkstümlerrichtung und die Kritik an ihr in dem Buch des Herrn Struve” (1895); *Werke*, bd. 1, s. 414.